

Bojana Radovanović
Istraživač saradnik
Institut ekonomskih nauka

Radnja iz obaveze: teorija racionalnog izbora i Senov koncept kontrapreferencijalnog izbora

Apstrakt *U okviru ovog rada analizirali smo Senov koncept kontrapreferencijalnog izbora. Sen ovim konceptom ukazuje na slabosti teorije racionalnog izbora, prema kojoj donosilac odluka uvek može biti viđen kao neko ko maksimizira svoju korisnost, a svaki njegov izbor kao opcija koja mu pruža najviši nivo blagostanja. Sen tvrdi da u nekim situacijama biramo opcije koje nam donose niži nivo korisnosti u odnosu na onaj koji bismo ostvarili da smo izabrali neku drugu opciju koja nam je bila na raspolaganju. To je slučaj kada izbor vršimo na osnovu moralnih načela, kada postupamo iz dužnosti. Sen ovakvu radnju naziva radnjom iz obaveze. Kada postupamo iz obaveze mi zapravo zanemarujemo svoje preferencije i vršimo kontrapreferencijalni izbor, kako Sen tvrdi. U okviru ovog rada pokazaćemo da, nasuprot Senovoj tvrdnji, i radnju iz obaveze možemo objasniti teorijom racionalnog izbora. Međutim, ako bilo koji izbor koji činimo može biti objašnjen ovom teorijom, kada u sve što činimo može biti učitana maksimizacija korisnosti, onda se raznolikost motiva koji nas pokreću gubi i eksplanatorna moć teorije racionalnog izbora dovodi u pitanje.*

Ključne reči: *teorija racionalnog izbora, radnja iz obaveze, kontrapreferencijalni izbor*

313

Uvod

Teorija racionalnog izbora daje okvir za razumevanje i modeliranje ponašanja ekonomskih činilaca u neoklasičnoj školi ekonomije.¹ Ova teorija postulira donosiocice odluka kao racionalne pojedince koji maksimiziraju funkciju korisnosti u uslovima ograničenih resursa. Pored mikroekonomije, teorija racionalnog izbora je našla primenu i u drugim društvenim naukama. Nobelovac Geri Beker (Gary Becker) primenjuje ovaj „ekonomski pristup“ kako bi objasnio ljudsko ponašanje i društvene probleme i u područjima koje tradicionalno nisu predmet ekonomskih istraživanja, od izbora partnera do dobrotvornog davanja (Becker 1976). Pored toga, Gordon Talok (Gordon Tullock) tvrdi da se princip maksimizacije korisnosti

¹ Ovaj rad je deo istraživačkih projekata pod šiframa 47009 (Evropske integracije i društveno-ekonomske promene privrede Srbije na putu ka EU) i 179015 (Izazovi i perspektive strukturnih promena u Srbiji: Strateški pravci ekonomskog razvoja i usklađivanje sa zahtevima EU), koje je finansiralo Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

može prepoznati i u ponašanju najrazličitijih organizama (Tullock 1996). Ukratko, teorija racionalnog izbora se primenjuje u objašnjenju ponašanja ljudi, kao i velikog dela životinjskog sveta (Chang 2014).

314 Teoriji racionalnog izbora upućene su brojne kritike. S jedne strane, kritikovane su pretpostavke na kojima se zasniva, a s druge, njena moć da objasni ponašanje pojedinaca dovedena je u pitanje. U okviru ovog rada analiziraćemo argument Amartye Sena (Amartya Sen). Sen kritikuje teoriju racionalnog izbora opisujući je kao „definicioni egoizam“, gde svakoga možemo smatrati kao nekoga ko teži da maksimizira svoju funkciju korisnosti bez obzira na to da li je „zaslepljeni egoista, posvećeni altruista ili klasno osvešćeni militarista“ (Sen 1977: 323). Sen tvrdi da određene postupke činimo iz dužnosti i tada ne uzimamo u obzir dobrobit koju nam alternative pružaju. U tom slučaju možemo izabrati i alternativu koja nam pruža niži nivo korisnosti od onog koji bismo ostvarili da smo izabrali neku drugu nama dostupnu opciju (Sen 1977). Ovakvu radnju Sen naziva radnjom iz obaveze (engl. *commitment based action*).

Pitanje koje se nameće jeste da li, za razliku od teorije racionalnog izbora, Senov koncept kontrapreferencijalnog izbora objašnjava radnju iz obaveze. Drugim rečima, da li kada postupamo iz dužnosti biramo opciju kojom ostvarujemo niži nivo korisnosti od one koju bismo ostvarili da smo odabrali neku drugu nama dostupnu alternativu. U okviru ovog rada pokazaćemo da, nasuprot Senovoj tvrdnji, i radnju iz obaveze možemo da objasnimo teorijom racionalnog izbora. Međutim, ako bilo koji izbor koji činimo može biti objašnjen ovom teorijom, kada u sve što činimo može biti učitana maksimizacija korisnosti, onda se raznolikost motiva koji nas pokreću gubi i eksplanatorna moć teorije racionalnog izbora dovodi u pitanje.

Teorija racionalnog izbora i Senov koncept kontrapreferencijalnog izbora

Teorija racionalnog izbora postulira donosioca odluka kao pojedinca koji je u stanju da precizno definiše problem, postavi jasne ciljeve i formira skup svih alternativa (opcija) kojima se postavljeni ciljevi mogu dostići (Radovanović 2012). Nepriistrasnim prikupljanjem i interpretacijom informacija određuje osobine svake opcije i poređenjem svake dve mogućnosti utvrđuje koja će mu doneti veću dobrobit (korisnost) ili da li će ostvariti jednak nivo ličnog blagostanja izborom bilo koje od njih. Korisnost koju mu alternative pružaju određuje na osnovu svojih preferencija, odnosno sklonosti, želja, težnji, uverenja, ukusi i sl.

Poredeći alternative x i y , donosilac odluka ih može smatrati jednako dobrim i tada je indiferentan u izboru između njih (xly). On dalje može smatrati da će mu alternativa x doneti viši nivo korisnosti od alternative y , kada preferira izbor alternative x u odnosu na y (xPy). Konačno, opciju y može smatrati boljom od x kada njen izbor preferira u odnosu na izbor alternative x (yPx).

Da bi se izbor smatrao racionalnim, preferencije donosioca odluke moraju da zadovolje tzv. uslove racionalnosti: asimetričnost, kompletnost i tranzitivnost. Uslov asimetričnosti zahteva da, ukoliko pojedinac pri poređenju dve alternative jednu alternativu smatra boljom od druge, on ne može istovremeno drugu smatrati boljom od prve. Kada jednu alternativu preferira u odnosu na drugu, ne može istovremeno obe smatrati jednako dobrim. Takođe, ako dve alternative smatra jednako dobrim, on ne može istovremeno jednu preferirati u odnosu na drugu. Uslov kompletnosti zahteva da pojedinac, poredeći dve alternative, bude uvek u stanju da ih uporedi i utvrdi svoj stav prema njima, odnosno da zna da li jednu smatra boljom od druge ili je indiferentan pri izboru između njih. Prilikom poređenja tri opcije, uslov tranzitivnosti zahteva da ako donosilac odluke prvu alternativu smatra boljom od druge, i drugu boljom od treće, onda prvu opciju mora smatrati boljom od treće.

315

Kada su uslovi racionalnosti zadovoljeni, poredeći svake dve mogućnosti, donosilac odluke formira rang listu, odnosno redosled alternativa po prioritetu. Svakoj mogućnosti pojedinac može pridružiti jedan realni broj koji odražava relativan značaj, odnosno korisnost koju mu mogućnost pruža, pri čemu veći broj pridružuje bolje rangiranoj mogućnosti. Na taj način, donosilac odluka formira ordinalnu funkciju korisnosti. Ova funkcija otkriva samo poredak mogućnosti po preferencijama, pri čemu numeričke vrednosti korisnosti nisu merljive na skali odnosa. Prilikom izbora jedne iz skupa opcija, vođen je principom maksimizacije korisnosti i bira prvorangiranu mogućnost.

Budući da nije moguće imati uvid u želje, težnje, uverenja i ukuse donosilaca odluka, o njihovim preferencijama saznajemo na osnovu izbora koje vrše. Drugim rečima preferencije činilaca se utvrđuju na osnovu njihovog ponašanja. Na ovo upućuje teorija otkrivene preferencije. Ukoliko su donosiocu odluka na raspolaganju tri alternative x , y i z , i ukoliko opažamo da vrši izbor opcije y , možemo zaključiti da izborom alternative y pojedinac ostvaruje jednak ili viši nivo korisnosti nego što bi ostvario da je izabrao alternativu x i/ili z , odnosno zaključujemo da on preferira izbor alternative y .

Mada su naši postupci mahom vođeni unapređenjem ličnog interesa u užem smislu, mi takođe često postupamo iz saosećanja prema drugima, kao i iz dužnosti (Sen 2005). Sen tvrdi da kada postupamo iz dužnosti, ne uzimamo u obzir korisnost koju nam mogućnosti pružaju. Tada vršimo kontrapreferencijalni izbor, odnosno možemo izabrati i mogućnost koja nam pruža niži nivo korisnosti od one koju bismo ostvarili da smo izabrali neku drugu nama dostupnu opciju (Sen 1977). Ovakvu radnju Sen naziva radnjom iz obaveze (engl. *commitment based action*). Takođe, često postupamo iz saosećanja prema drugima (engl. *sympathy based action*). Nasuprot radnji iz obaveze, prema Senu, radnja iz saosećanja doprinosi povećanju ličnog blagostanja donosioca odluke. Na primer, ističe Sen, ukoliko dajemo novac prosjaku jer ga sažaljevamo, zato što nas njegova situacija čini nesrećnim, naša radnja je čin saosećanja. U tom slučaju, dajući novac prosjaku povećavamo i lično blagostanje. Sen ističe da altruizam iz saosećanja u osnovi ima sopstveni interes (Sen 2005). Međutim, ukoliko nas njegova situacija ne unesrećuje, ali smatramo da nam je dužnost da pomognemo osobi u nevolji, tada je naš čin radnja preduzeta iz obaveze (Sen 1977). On slikovito objašnjava da u slučaju radnje iz obaveze postoji „klin“ koji razdvaja izbor pojedinca od njegovog blagostanja.

Razliku između teorije racionalnog izbora i Senovog koncepta kontrapreferencijalnog izbora objasnićemo na sledećem ilustrativnom primeru:

Petar je godinama štedeo novac kako bi otišao na put „oko sveta“, što je njegova želja od rane mladosti. Upravo kada je planirao putovanje, saznao je da je desetogodišnja devojčica obolela od retke bolesti čije lečenje je veoma skupo. Otac obolele devojčice je molio za finansijsku pomoć kako bi ona dobila neophodni medicinski tretman i time šansu da preživi. Ista bolest odnela je život Petrove supruge. Stoga Petar, mada ih lično ne poznaje, duboko saoseća s devojčicom i njenom porodicom. Za finansijsku pomoć mu se istovremeno obraća i brat Jovan, jer je zapao u dugove i mogao se naći na ulici ukoliko ne isplati hipoteku. Rizične investicije, kockanje, uz luksuzan stil života, dovele su ga na ivicu propasti. Kao stariji brat vaspitan u tradicionalnoj porodici, Petar je uvek popravljao Jovanove greške. Štaviše, dao je obećanje ocu da će se naći bratu u nevolji.

Putovanje bi učinilo Petra veoma srećnim. Međutim, budući da duboko saoseća sa nesrećnom porodicom, radije bi platio devojčicino lečenje nego što bi ostvario svoj mladički san. Istovremeno, on uopšte ne saoseća sa situacijom svog brata, zapravo stanje u koje je Jovan doveo sebe u njemu budi samo negodovanje, te bi radije otišao na put nego što bi platio Jovanove dugove. Ipak, on smatra da ga obećanje dato ocu obavezuje, te da je njegova dužnost da održi obećanje bez obzira šta oseća povodom toga. Stoga Petar postupa u skladu sa onim što smatra svojom dužnošću i daje novac bratu.

Petar iz navedenog primera se suočava s izborom između tri alternative: putovanje oko sveta (alternativa x), plaćanje lečenja oboleloj devojčici (alternativa y) i davanje novca bratu (alternativa z). Pretpostavimo da Petar ne razmatra mogućnosti kao što su plaćanje jednog dela troškova lečenja, davanja manje sume novca bratu ili odlazak na kraći put. Drugim rečima, jedine opcije između kojih bira su x, y i z. Znajući da Petar daje novac Jovanu, da li bismo mogli zaključiti da on preferira alternativu z u odnosu na alternative x i y? Odnosno, da li bismo mogli reći da mu ova opcija donosi najviši nivo korisnosti?

Prema teoriji racionalnog izbora, izabrana alternativa je ona kojoj pojedinac pripisuje najveću korisnost. Stoga, znajući da Petar bira alternativu z zaključujemo da on preferira ovu opciju u odnosu na druge dve. Drugim rečima, dajući novac bratu, Petar ostvaruje najveći stepen ličnog blagostanja, što mu daje veću korisnost od plaćanja lečenja bolesnoj devojčici i odlaska na putovanje. S druge strane, prema Senovom konceptu kontrapreferencijalnog izbora, primer ukazuje na to da, uprkos tome što bi veći nivo ličnog blagostanja ostvario da je novac dao za lečenje oboleloj devojčici ili da je otišao na putovanje, Petar postupa iz obaveze i daje novac bratu. On time ostvaruje niži nivo korisnosti od onog koji je mogao da ostvari da nije postupio iz dužnosti. Poredak njegovih preferencija je sledeći: $yPxPz$. Uprkos tome što bi Petar najradije dao novac za devojčicino lečenje i čak radije otišao na putovanje nego što bi dao novac bratu, on postupa iz obaveze i bira najniže rangiranu alternativu z. On zapravo bira suprotno svojim preferencijama i tako se odlučuje za opciju koja mu donosi niži nivo blagostanja od onog koji je mogao da ostvari da je postupio iz saosećanja ili da je sledio sebične interese. Ukratko, dok prema teoriji racionalnog izbora Petar ostvaruje najviši nivo korisnosti izborom alternative z, prema Senovom konceptu kontrapreferencijalnog, izabравši alternativu z Petar postupa iz obaveze i bira alternativu kojom ostvaruje najniži nivo korisnosti.

Kako Sen navodi, obaveza je blisko povezana s moralom. Kada postupa iz obaveze donosilac odluke je vođen nekom moralnom vrednošću (Sen 1977). Petar smatra da je održanje obećanja njegova dužnost i da ga obećanje dato pokojnom ocu obavezuje. Iako je Petar ljut na svog brata, mada uopšte ne saoseća s njegovom situacijom i čak misli da je Jovan dobio što je i zaslužio, on istovremeno smatra da mu je dužnost da održi obećanje bez obzira na to šta oseća povodom toga. Da li ovo potvrđuje da zaista postoji „klin“ koji razdvaja Petrov izbor od njegovog blagostanja kako Sen tvrdi?

Da bismo odgovorili na navedeno pitanje, modifikovaćemo problem s kojim se Petar suočava. Mogućnost z, davanje novca bratu, možemo preformulisati u održanje obećanja (alternativa z'). Petar zapravo vrši izbor između sledećih mogućnosti: putovanje oko sveta (alternativa x), plaćanje lečenja obolelej devojčici (alternativa y) i održanje obećanja (alternativa z'). Kako primer ilustruje, Petar je osoba s visokim moralnim standardima i veoma mu je bitno da se ponaša u skladu s moralnim načelima. Postupanje u skladu s onim što smatra da mu je dužnost Petru može doneti zadovoljstvo zbog moralnog ponašanja, ili omogućiti da izbegne osećaj krivice zbog kršenja dužnosti. Na taj način postupanje u skladu s onim što smatra da mu moral nalaže doprinosi i povećanju zadovoljstva ili izbegavanju osećaja krivice. Ovi psihološki efekti često su samo sporedni rezultati moralne radnje, ali ne i motiv zbog kog je radnja učinjena. Čak i ako odbacimo mogućnost da je Petar učinio ono što smatra moralnim da bi izbegao kajanje ili isključivo zbog toga da bio zadovoljan sobom i svojim postupkom, i dalje možemo argumentovati da Petar bira mogućnost kojom ostvaruje najviši nivo korisnosti. Petrov cilj je da se ponaša u skladu s onim što smatra svojom dužnošću. On bira alternativu z, odnosno z', kako bi ispunio ono što smatra svojom obavezom. Ovakva odluka je u skladu sa sistemom vrednosti koji utiče na formiranje njegovih preferencija. Da bismo to i pokazali, preformulisaćemo problem još jednom.

Alternativu y, plaćanje lečenja obolelej devojčici, preformulisaćemo u pružanje pomoći (alternativa y'), a alternativu x, putovanje oko sveta, u ostvarenje ličnog interesa u užem smislu (alternativa x'). Dakle, Petar bira između sledećih opcija: ostvarenje ličnog interesa u užem smislu (alternativa x'), pružanje pomoći (alternativa y') i održanje obećanja (alternativa z'). Kada na ovaj način preformulišemo opcije, uviđamo da alternative y' i z' pred Petra stavljaju moralne zahteve. U navedenom primeru, dužnost da pomogne devojčici kojoj je život ugrožen i dužnost da održi obećanje su u konfliktu. Međutim, održanje obećanja Petar smatra svojom dužnošću, dok pomoć ugroženoj osobi ne percipira kao svoju obavezu. Njegova odluka je učinjena u okviru određenog etičkog sistema koji, svesno ili nesvesno, prihvata. Ovaj etički sistem utiče na formiranje njegovih preferencija. U slučaju konflikta dužnosti, Petar postupa u skladu s etičkim merilima koje on smatra vrednim. Rečeno terminologijom teorije racionalnog izbora, Petar pripisuje najveću korisnost opciji koju smatra moralnom. On je ljut na brata i najradije bi se oglušio o njegovu molbu za finansijsku pomoć, ali čini ono što mu, prema njegovom mišljenju, moral nalaže. Stoga je rang Petrovih preferencija zapravo sledeći: z'Py'Px'.

U okviru teorije racionalnog izbora, korisnost koju pojedinac pripisuje alternativama je tako definisana da može uključiti i ostvarenje sebičnih ciljeva, i saosećanje, ali i ponašanje u skladu s moralnim načelima. Stoga i radnja iz obaveze uvećava lično blagostanje, kao i radnja iz saosećanja ili radnja iz sebičnih interesa. Suprotno Senovoj tvrdnji, pokazali smo da i radnju iz obaveze možemo objasniti teorijom racionalnog izbora.

Moć univerzalne primene teorije racionalnog izbora: prednost ili nedostatak

Pokazali smo da i kada postupa iz obaveze, pojedinac može biti vođen principom maksimizacije korisnosti. Navedena ilustracija jedna je u nizu onih koje pokazuju da teoriju racionalnog izbora nije moguće opovrgnuti primerom. Empirijski podaci ne mogu opovrgnuti teoriju prema kojoj pojedinci maksimiziraju neku skrivenu ili nepoznatu varijablu kakva je korisnost, ističe Hogson (Hodgson 2012). Budući da nikada ne možemo pokazati da ponašanje pojedinaca nije vođeno principom maksimizacije korisnosti, teorija racionalnog izbora je neranjiva za empirijske napade. Upravo u tome i leži ključ popularnosti ove teorije. Pitanje koje se nameće jeste da li je mogućnost njene univerzalne primene prednost ili nedostatak ove teorije.

319

Problem s teorijom racionalnog izbora nije u tome da nedostaje empirijskih „dokaza“ koji bi potvrdili tvrdnju da su pojedinci vođeni maksimizacijom neke skrivene funkcije korisnosti, već da oni pokrivaju sve moguće situacije i vršenje svakog mogućeg izbora. Kada u sve što radimo može biti učitana maksimizacija korisnosti, kada korisnost definišemo tako da može uključiti i sebične motive, i brigu za druge, i postupanje u skladu s moralnim načelima, onda se raznolikost motiva koji nas pokreću gubi, ali se dovodi u pitanje i eksplanatorna moć teorije racionalnog izbora. Da li teorija koja načelno može objasniti svaki izbor suštinski objašnjava bilo koji? Naš primer je pokazao da Petar, dajući novac bratu, postupa u skladu s onim što smatra svojom dužnošću i da time maksimizira svoju korisnost. Znajući da čak i kada postupa iz obaveze Petar bira alternativu kojom ostvaruje najviši nivo korisnosti, mi zapravo nismo saznali mnogo. Zbog čega Petar smatra održanje obećanja svojom dužnošću? Zbog čega postupa iz obaveze, a ne iz saosećanja ili ličnog interesa u užem smislu? Ovo su samo neka od pitanja na koja teorija racionalnog izbora ne može da ponudi odgovor.

Teorija racionalnog izbora ne objašnjava uzroke koji uslovljavaju ponašanje, motive koji nas pokreću i proces formiranja naših dispozicija, već

polazi od pretpostavke da su preferencije date. Za razumevanje i objašnjenje ponašanja pojedinaca neophodno je uzeti u obzir poznate mehanizme ljudske psihe i interakcije među ljudima koji se zasnivaju na znanjima psihologije, antropologije, sociologije i drugih disciplina. Naše odluke u mnogome zavise od toga kako percipiramo problem ili situaciju sa kojima se susrećemo (Kahneman, Slovic & Tversky 1982; Kahneman 2011). Mi nismo uvek u stanju da prepoznamo svaku od mogućih opcija i sve njihove ishode, kao ni da precizno definišemo sve relevantne događaje koji mogu uticati na ishode. Na naše izbore često utiče redosled alternativa, pa čak i informacije koje su u potpunosti irelevantne za izbor koji vršimo. Neki ishod možemo u isto vreme smatrati i poželjnim i nepoželjnim. Preferencije su često promenljive u kratkom vremenskom periodu, a neretko i pod povratnim uticajem izvršenih izbora. Pored toga, institucije i kultura u mnogome uslovljavaju naše mišljenje i ponašanje (Hogson 2012).

Ukratko, mogućnost univerzalne primene teorije racionalnog izbora je pre njena mana nego prednost. Da bi dostigla status univerzalnosti, morala je da bude ispražnjena od svakog sadržaja i stoga je njena moć da objasni ponašanje konkretnih pojedinaca u konkretnom situacijama ograničena.

Zaključak

U okviru ovog rada analizirali smo kritiku Amartje Sena upućenu teoriji racionalnog izbora. Teorija racionalnog izbora postulira donosiocelu odluku kao racionalne pojedince koji maksimiziraju funkciju korisnosti u uslovima ograničenih resursa. Sen tvrdi da određene postupke činimo iz dužnosti i tada ne uzimamo u obzir korisnost koju nam alternative pružaju. Kada postupamo iz obaveze, možemo izabrati i alternativu koja nam pruža niži nivo korisnosti od onog koji bismo ostvarili da smo izabrali neku drugu nama dostupnu opciju, ističe Sen.

U okviru teorije racionalnog izbora, korisnost koju pojedinac pripisuje alternativama definisana je tako da može uključiti i ostvarenje sebičnih ciljeva, i saosećanje, ali i ponašanje u skladu s moralnim načelima. Stoga, i radnja iz obaveze uvećava lično blagostanje jednako kao i radnja iz saosećanja ili radnja iz sebičnih interesa. Ovaj rad je pokazao da, suprotno Senovoj tvrdnji, radnju iz obaveze možemo prevesti na terminologiju teorije racionalnog izbora. Pokazali smo da i kada postupa iz obaveze, pojedinac maksimizira svoju funkciju korisnosti.

Ilustracija predstavljena u okviru ovog rada jedna je u nizu onih koje pokazuju da empirijski podaci ne mogu opovrgnuti teoriju po kojoj pojedinci

maksimiziraju neku skrivenu ili nepoznatu varijablu kakva je korisnost. U tome leži i razlog široke primene teorije racionalnog izbora. Međutim, ako bilo koji izbor koji činimo može biti objašnjen ovom teorijom, kada u sve što činimo može biti učitana maksimizacija korisnosti, onda se raznolikost motiva koji nas pokreću gubi i eksplanatorna moć teorije racionalnog izbora dovodi se u pitanje. Da bi bila univerzalno primenjena, teorija racionalnog izbora je morala da bude ispražnjena od svakog sadržaja i stoga je njena moć da objasni ponašanje konkretnih pojedinaca u konkretnim situacijama ograničena. Za razumevanje i objašnjenje ponašanja pojedinaca neophodno je uzeti u obzir poznate mehanizme ljudske psihe i interakcije među ljudima koji se zasnivaju na znanjima psihologije, antropologije, sociologije i drugih disciplina. Upravo je značaj Senovog koncepta kontrapreferencijalnog izbora u tome što je ukazao na raznolikost i kompleksnost motiva koji vode izbore.

Primljeno: 14. septembra 2014.

Prihvaćeno: 9. novembra 2014.

321

Literatura

- Becker Gary (1976), *The Economic Approach to Human Behavior*, Chicago: University of Chicago Press.
- Chang, Ha Joon (2014), *Economics: The User's Guide: A Pelican Introduction*, London: Penguin Books.
- Hodgson, Geoffrey (2012), „On the Limits of Rational Choice Theory“, *Economic Thought* 1: 94–108, 2012.
- Kahneman, David, Slovic, Paul, Tversky, Amos (1982), *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kahneman, David (2011), *Thinking, fast and slow*, New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Pavličić, Dubravka (2004), *Teorija odlučivanja*, Beograd: Centar za izdavačku delatnost, Ekonomski fakultet.
- Pavličić, Dubravka (1997), „Individualne preferencije i racionalni izbor“, *Psihologija*, časopis Društva psihologa Srbije, godina XXX 1–2/ 1997: 49–76.
- Plous, Scott (1993), *The Psychology of Judgement and Decision Making*, New York: McGraw-Hill, Inc.
- Pettir, Philip (2005), „Constructing Sen on Commitment“, *Economics and Philosophy*, 21: 15–32.
- Sen, Amartya (1977), „Rational Fools: A Critique of the Behavioural Foundations of Economic Theory“, *Philosophy and Public Affairs* 6 (4): 317–344.
- Sen, Amartya (1985), „Goals, Commitment, and Identity“, *Journal of Law, Economics, & Organization*, Vol. 1, No. 2 (Autumn, 1985): 341–355.
- Sen, Amartya (2005), „Why exactly is commitment important for rationality?“, *Economics and Philosophy*, Volume null Issue 01, April 2005: 5–14.
- Radovanović, Bojana (2012), „Individualno odlučivanje, grupno odlučivanje i deliberacija“, *Filozofija i društvo* XXIII (2): 147–167.
- Tullock, Gordon (1994) *The Economics of Non-Human Societies*, Tuscon, Arizona: Pallas Press.

Bojana Radovanović

Commitment-based Action: Rational Choice
Theory and Contrapreferential Choice

Abstract

This paper focuses on Sen's concept of contrapreferential choice. Sen has developed this concept in order to overcome weaknesses of the rational choice theory. According to rational choice theory a decision-maker can be always seen as someone who maximises utility, and each choice he makes as the one that brings to him the highest level of personal wellbeing. Sen argues that in some situations we chose alternatives that bring us lower level of wellbeing than we could achieve if we had chosen some other alternative available to us. This happens when we base our decisions on moral principles, when we act out of duty. Sen calls such action a commitment-based action. When we act out of commitment we actually neglect our preferences and thus we make a contrapreferential choice, as Sen argues. This paper shows that, contrary to Sen, a commitment-based action can be explained within the framework of rational choice theory. However, when each choice we make can be explained within the framework of rational choice theory, when in everything we do maximisation principle can be loaded, then the variety of our motives and traits is lost, and the explanatory power of the rational choice theory is questionable.

322

Keywords: Rational Choice Theory, Commitment-based Action, Contrapreferential Choice